

НОТНА КОЛЕКЦІЯ РОЗУМОВСЬКИХ У ПРОЦЕСІ ВІДРОДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Вивчення світової та національної культурної спадщини є надзвичайно важливим процесом, необхідним для розуміння сучасності, об'єктивної оцінки її стану та тенденцій розвитку. Ця теза вірна і для сучасної мистецької практики. Адже і сьогодні актуальними є питання повернення духовних цінностей, створених попередніми поколіннями митців, дослідження, вивчення та популяризації цієї спадщини, оскільки через традиції, відображені в рукописній і друкованій спадщині, здійснюється зв'язок епох і поколінь.

Також важлива задача збереження пам'яток історії, культури та усвідомлення їх як свого національного здобутку в умовах глобалізації, що є найвпливовішим процесом у сучасному світі. В мистецькому просторі її характеризує взаємодія культур, їх взаємозбагачення, поширення кращих зразків національних культур. «Генотип глобалізації цивілізації формувався в європейському регіоні як перетворення традиційних культур. Тенденції злиття та інтеграції людства за багатьма найважливішими життєвими аспектами була зображена В. Вернадським у його концепції ноосфери і поліетносфери» [10, 8, 9].

У контексті сучасної мистецької практики камерно-інструментальна музика з нотного зібрання сім'ї Розумовських є безумовним доказом інтеграції української та західноєвропейської культур, як і факт існування цієї колекції XVIII ст. в Україні.

Нотна колекція Розумовських, що зберігається у Музичному відділі Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, є одною з небагатьох музичних пам'яток минулої доби (подібні до неї – колекція Медичі в Італії, Естергазі – в Австрії). Вона збиралась упродовж XVIII ст. кількома поколіннями Розумовських (хоч її володарем був, за надписами на обкладинках каталогів, граф О. К. Розумовський) [4; 39]. Колекція налічує більше 1700 музичних творів XVII-XVIII століть композиторів Австрії, Англії, Бельгії, Німеччини, Голландії, Італії, Франції, Чехії. В ній представлені різні композиторські школи: це музика композиторів старої віденської школи (Р. Вагензайль), віденської класичної школи (Й. Гайдн, К. Дитерсдорф, Й. Шустер та ін.), італійської школи (А. Корелли, Д. Камбини, Дж. Астаритта, Дж. Тартині та ін.), Мангеймської школи (Й. Кюхлер, А. Стамиц, П. Вінтер та ін.), французької школи (Е. Бар, С. Ледюк, Ж. Бреваль, Ж. Даво та ін.), берлінської школи (Й. Кванц, К. Граун, Ф. Райхард та ін.), англійської школи (Б. Блейк, Л. Грейном, Р. Уейнрайт та ін.).

Треба зазначити, що у XVII-XVIII ст., в Росії та Україні була розвинута традиція музикування у панських маєтках. Найбільш ранні дані про існування кріпацьких капел відносяться до XVII ст.: в середині XVII ст. своїх музикантів мав гетьман Брюховецький, велику капелу утримував білоцерківський староста Любомирський, а у другій половині століття – гетьман Іван Мазепа. «Камер-фур'єрський» журнал за 1744 рік (що описує подорож цариці Єлизавети з Москви до Києва) багаторазово згадує малоросійську музику, що грала в Глухові, Ніжині, Козельці [11; 186, 187]. Дуже значними були капели й оркестри Галаганів, оркестр і театр Кочубеїв, був широко відомий оркестр Г. Тарновського в Качанівці на Чернігівщині. Останній гетьман України К. Розумовський тримав капелу і оркестр. Капельмейстерами Розумовського тоді були Карл фон Лау, чех за походженням, та українець А. Рачинський. Але найбільшими за кількістю виконавців і кращими за професіоналізмом вважалися капели графа О. Розумовського, сина Кирила Розумовського, в Ніжині й Козельці.

Кінець XVIII та початок XIX ст., називають «добою шляхетсько-дворянського просвітництва». Адже кожен шляхетний рід прагнув мати резиденцію в своєму маєтку, приділяв багато уваги загальній культурі побуту та освіти. Заможні дворяни постійно виписували закордонні газети та журнали [3; 26]. За рукописами та принтами нотної колекції Розумовських можна дізнатися, яким саме був репертуар кріпацьких капел у XVIII столітті та якими були уподобання публіки того часу; які інструменти використовували в ансамблевому музикуванні, рівень виконавської складності музичних творів та багато інших подробиць. Переважну частину нотної колекції складає камерно-інструментальна музика. До неї входять 163 дуета для різного складу виконавців, 184 сонати, 581 тріо, велика кількість квартетів, квінтетів, секстетів, септетів, октетів для різного складу ансамблів. Широко представлені інструментальні концерти, яких налічуємо тут понад 100. У складі колекції представлені різні жанри клавірної музики: велика кількість сонат для одного та двох клавесинів, фантазії, парафрази і рондо на теми з опер, пісень,

поліфонічні твори: фуги, токати, прелюдії з фугами. Серед великої кількості творів є призначені для домашнього музикування [8], яке було розповсюджене у той час. Також в колекції знаходиться декілька «Музичних журналів для дам», що вийшли наприкінці XVIII ст. у Росії. В них друкувалися переважно камерно-інструментальні твори. Перелік нотних видавництв колекції охоплює майже всі тогочасні печатні центри Європи: Париж, Лондон, Лейпциг, Берлін, Відень, Амстердам, Гамбург.

Родина Розумовських зробила значний внесок у розвиток культури та освіти. Представники цієї родини: Кирило Розумовський, останній гетьман України, та його сини: Олексій, який був міністром освіти Росії, та Андрій, видатний дипломат, – виходці з України, і продовж свого життя не поривали зв'язки з Вітчизною. Вони були також меценатами, музикантами, продовж свого життя збирали, купували ноти. Граф Андрій Кирилович, – писав Васильчиков, – був палким меломаном, любов до музики він успадкував від батька і дядька [2; 455]. Він непогано грав на скрипці, принаймні настільки володів цим інструментом, щоб вести партію другої скрипки в квартеті, який складався з відомих музикантів-фахівців. У Відні, де він був російським послом, за його участю виконувались твори Гайдна, Моцарта і Бетховена. Талановиті музикантки з віденського «бомонда» – сестри Тун (одна з них стала дружиною А. Розумовського) – часто акомпанували йому на клавесині. Небезпідставною є думка про те, що українська тема, покладена в основу струнного квартету Бетховена, присвяченого А. Розумовському, повідомлена славетному композитору саме ним. За ствердженням сучасників, «цей вельможа дуже любив українські народні пісні» [6; 336]. Та завдяки О. Розумовському були створені каталоги нотного зібрання. І хоч не всі ноти збереглися до нашого часу, але ми маємо змогу дізнатися про їх колишнє існування. У 2004 р. вийшла книга завідуючої відділом формування музичних фондів НБУВ ім. В. Вернадського, канд. мистецтвознавства Л. Івченко «Реконструкція нотної колекції графа О. Розумовського: за каталогами XVIII сторіччя».

Розглянемо сучасну мистецьку практику виконання камерно-інструментальної музики з нотної збірання сім'ї Розумовських у пост-радянському часопросторі. Треба зазначити, що багато років за радянських часів виконання музики з цієї колекції було неможливо з ідеологічних причин. Та із здобуттям Україною незалежності ситуація змінилась, і музиканти отримали певну свободу творчих пошуків.

Одними з перших музикантів, що відновлювали та виконували музику з нотної колекції Розумовських були Валерій та Олена Супрунюки. Їх салон-ансамбль «Колекція Розумовських» виник на початку 90-х років минулого століття. Спочатку Валерію довелося переписувати ноти з колекції, тому що папір двохсотлітньої давності ксерокопіювати не можна. «За рік нам з Оленою довелося переписати майже 400 сонат, – згадує В. Супрунюк, – і це була шалено копітка праця. Адже в XVIII ст. ноти переписувалися від руки, надрукованих типографським способом було вкрай мало. І, природно, виникали помилки. Деякі твори, наприклад, Кореллі, були записані без пауз. Доводилось, по суті, відновлювати, відтворювати задум композитора».

За роки свого існування ансамбль «Колекція Розумовських» підготував і виконує десять тематичних програм. Серед них – австрійська, німецька, італійська, французька, чеська музика XVIII століття, Мангеймський концерт, 12 тріо-сонат А. Кореллі.

Перші виступи пройшли в Будинку вчених. Потім було понад 20 концертів у Києво-Могилянській академії. Музикантів почали помічати: писала преса, стали запрошувати в посольства. Через Інтернет ансамбль знайшли нащадки гетьмана К. Розумовського і запросили виступити в їхньому фамільному особняку у Відні. Відбулися концерти в Німеччині, Голландії, країнах Бенілюксу. Запамятався виконавцям їх концерт в Європарламенті [5]. Ансамбль випустив декілька CD із записами тріо-сонат Й. Х. Баха, В. Крамера, І. Францля, П. Каучелло, А. Лорензита, Л. Бокеріні, скрипкового дуету Е. Барбарелло, камерної сонати А. Фильца та багатьма фрагментами з інших камерно-музичних творів.

Багато уваги приділяє виконанню музики та організації заходів з нотної колекції Розумовських народна артистка України Є. О. Басаласва. Вона відмічає в своєму інтерв'ю: «Родина Розумовських внесла величезний внесок у розвиток професійної музики, збагачення репертуару. Коли я готувала XIV концерт серії «Елітні вечори», присвячений нотній колекції Розумовських, то зіткнулася з неабияким скарбом. Нотниця входить до шістки провідних нотних колекцій світу. По ній, як по енциклопедії можна вивчати музичну культуру того часу. Я збираюся і далі досліджувати колекцію Розумовських. До речі, особистість Андрія Розумовського, дипломата, – прекрасний приклад меценатства. Створивши квартет, він і сам грав у ньому. У Відні заснував український центр, хор, допомагав Бетховену, профінансував отримання освіти Крістофу Глюку – австрійському композитору. Цікаво в цьому зв'язку і відкриття колекції Розумовських. Кілька концертів я реалізувала за підтримки австрійського посольства та Австрійського культурного форуму. Виявилось, що твори австрійських музикантів XVIII ст., знайдені в колекції, не значаться ні в одному каталозі світу. Серед них – Карл фон

Диттерсдорф, Ваньгаль, Плейель та інші. До речі, ім'я Плейеля знайоме багатьом музикантам не лише як композитора, учня Гайдна, але і як засновника відомої фірми з виробництва роялів. Його творчість я хотіла б представити ширше, але, досліджуючи бібліотеки, з'ясувала, що основна частина творів композитора зберігається тільки «у Розумовських». Так народилося кілька концертів циклу «Музика Австрії. Йозеф Гайдн і його оточення». Те, що я вже адаптувала для виконання, є в моєму репертуарі, внесено в студентську програму кафедри. Планую і далі розширювати цей репертуар» [12]. І продовження незабаром відбулося: у грудні 2013 р.в Національній філармонії України в рамках VIII Міжнародного фестивалю мистецтв «Діалоги культур» та Міжнародного концертного циклу «Елітні вечори камерної музики Євгенії Басалаєвої» відбувся XXV концерт «Маестро Вівальді та італійська музика з Нотної колекції Розумовських» з нагоди ювілейних дат: 325-річчя видатного італійського композитора А. Вівальді (1678-1741 рр.) та 285-річчю відомого політичного діяча, останнього українського гетьмана К. Розумовського. Унікальне передріздвяне святкове дійство було присвячено також до Дня дипломата. Прозвучали твори італійських композиторів Дж. Томмазо, Г. Коруллі, Дж. Паїзіелло, Ф. Туріні, А. Вівальді і твори Й. С. Баха. У концерті взяли участь народна артистка України Є. Басалаєва (фортепіано, клавесин), народна артистка України І. Калиновська (орган), лауреат міжнародних конкурсів С. Котко (бас), Національний камерний ансамбль «Київські солісти».

Музика з колекції Розумовських також знайшла своє місце у творчості відомої української клавесиністки Н. Свириденко. У 1999 р. була підготовлена концертна програма та записаний CD під назвою «Музика від Розумовських», до якої увійшли камерно-вокальні твори та 3 сонати для клавесина соло (1786 р.) чеського композитора Л. Кожелуха.

У середині XVIII ст. вважали, що твори, написані на початку століття, безнадійно застаріли, навіть якщо вони визнавалися дійсними творами мистецтва [1; 4]. Але зараз існує зацікавленість музикантів-виконавців у поверненні життя старовинній музиці. Світова тенденція відродження музики XVII-XVIII століть і більш ранньої, захоплення такою музикою у Європі, знаходить свій прояв у проведенні концертів, музичних фестивалів і в пост-радянських країнах. Використання реставрованих та реконструйованих інструментів допомагає відтворити дух певної епохи.

З точки зору викладу музичного матеріалу виникають деякі питання стосовно незручності: багато старовинних нот зберігаються у рукописах, виписаний у незвичних для сучасних музикантів старовинних ключах, партія акомпанементу може бути прописана у вигляді цифрованого басу, що потребує додаткового запису у звичному вигляді або навичок імпровізації. Способи виконання складної та різноманітної орнаментики, розшифрування мелізмів – питання, яким приділяли увагу багато музикантів, що займались старовинною музикою, починаючи з А. Долмечя, родоначальника аутентичного виконавства [13]. Видатний австрійський віолончеліст, диригент та дослідник старовинної музики Н. Арнонкур також займався проблематикою нотації. Він відмічав у своїй книзі: «Особисто я дуже скептично ставлюся до можливості повного розуміння минулого. Треба постійно мати на увазі, що всі трактати XVII або XVIII ст. писалися для їхніх сучасників, і кожен автор знав, що його читач має певний обсяг очевидних відомостей, які не варто згадувати в трактаті. Не ми були адресатами цих повчань, а його сучасники. Всі ті цінні відомості відкриють нам своє значення лише тоді, коли ми будемо володіти вищезазначеними знаннями. Отже, ненаписане (само собою зрозуміле) виявляється важливіше самого тексту! Так чи інакше вважаю, що вивчення першоджерел призводить до частих непорозумінь, і цитати з публікацій, що з'явилися в останні роки, ніколи не повинні служити доказом, адже з допомогою вирваних з контексту цитат можна настільки ж легко довести протилежне. Я хотів би перш за все застерегти від переоцінки наших можливостей історичного розуміння музики. Лише коли розкриємо зміст давніх повчань і настанов, стане логічною музична інтерпретація, яка керується цими правилами [1,14]. В нотних записах XVII-XVIII ст., коли музика звучить, скажімо, у фа мінорі, а при ключі записані лише три бемолі (си, мі, ля), останній же (ре) позначається кожного разу як випадковий знак. Даний приклад свідчить про те, що композиторське мислення спрямоване на сприйняття мажоро-мінорної тональної системи, проте, підкоряючись вимогам середньовічних трактатів, реалізує свої задуми в одному з церковних ладів» [7; 99].

За всіх цих обставин, маємо небагато за кількістю, але значну за змістом, низку музичних творів, що виконуються «вживу» (порівняно з колосальною кількістю музики колекції). Популяризаторами та виконавцями є, в більшості, українські музиканти, але колекцію цінують і за кордоном. Італійські дослідники цікавились нотними рукописами своїх співвітчизників: серед примірників колекції зустрічаються єдині у світі екземпляри. Російські музиканти включили до складу фестивалю Earlymusic, що присвячений саме старовинній музиці, Тріо соль мінор Л. Скьятті (для отримання копій нот робився запит до Національної бібліотеки України) [10].

На жаль такі фестивалі ще мало розповсюджені в Україні, хоч умови для цього існують: є багато історичних та архітектурних пам'яток, де можна здійснювати такі проекти. У зв'язку з Розумовськими, згадуються гетьманські резиденції Глухів, Батурин, що могли б стати осередком популяризаторських заходів щодо колекції Розумовських. У 2013 р. з нагоди 285 річниці з дня народження гетьмана К.Г. Розумовського в Батурині відбувся культурно-мистецький захід «На гостинах у Гетьмана» в палаці К. Розумовського, міні-концерт педагогічного колективу Бахмацької школи мистецтв, презентація виставки «Останні роки життя К. Розумовського в Батурині» та концерт Академічного камерного хору ім. Д. Бортнянського Чернігівського обласного філармонійного центру фестивалів та концертних програм. Також у 2013 р. у Батурині вдруге відбувся обласний музичний фестиваль-конкурс молодих виконавців ім. А. Розумовського. Захід отримав початок у 2012 році з відзначення 260-річчя з дня народження Андрія Кириловича розпорядженням облдержадміністрації.

Будемо сподіватись, що і надалі музиканти світу будуть відкривати шанувальникам мистецтва невідомі шедеври з колекції Розумовських.

Список використаної літератури

1. *Арнонкур Н.* Музыка языком звуков. Путь к новому пониманию музыки / Н. Арнонкур. – [без места, без года]. – 99 с.
2. *Васильчиков А.* Семейство Разумовских / А. Васильчиков. – СПб, 1880. – Т. 3.
3. *Гармель О.* Музыка в украинских мастках XVIII-XIX ст. // О. Гармель // Музыка. – 1998. – № 3. – С. 26–27.
4. *Еженедельник, 2000»* [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.2000.net.ua>
5. *Івченко Л. В.* Реконструкція нотної колекції графа О. К. Розумовського за каталогами XVIII століття / Л. В. Івченко. – К., 2004. – 644 с.
6. *Історія української музики.* Т. 1 / АН УРСР. Ін-т мист-ва, фолькл. та етногр. ім. М. Т. Рильського ; едкол.: М. М. Гордійчук (відп. ред.) та ін. – К., 1989. – 448 с.
7. *Каплієнко-Ілюк Ю. В.* Українська професійна музика в контексті міжкультурних зв'язків XVII-XVIII ст. : монографія / Ю. В. Каплієнко-Ілюк. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2013. – 280 с.
8. *Куперен Ф.* Искусство игры на клавесине / Ф. Куперен. – М. : Музыка, 1973. – 152 с.
9. *«Не бери все себе. Отдай и на благие дела»* [Электронный ресурс] // БИЗНЕС. – 2003 г. – № 31 (5 авг.). – Режим доступа : <https://www.aval.ua>
10. *Письмове повідомлення, матеріали листування з О. Пенюгіним 2014 р.,* особистий архів автора.
11. *Українська культура : дискурси і дискусії XXI століття : монографія / наук. ред. В. Д. Шульгіна, С. М. Садовенко.* – К. : НАКККіМ, 2012. – 264 с.
12. *Усне повідомлення, матеріали інтерв'ю з Є. О. Басалаєвою 2014 р.* // особистий архів автора.
13. *Шреєр-Ткаченко О. Я.* Історія української музики / О. Я. Шреєр-Ткаченко. – К. : Муз. Україна, 1980. – Ч. 1. – 197 с.
14. *Шульгіна В. Д.* Нариси з історії української музичної культури : джерелознавчий пошук / В. Д. Шульгіна. – К., 2007. – 275 с.
15. *Dolmetsch A.* The interpretation of the music of the XVII and XVIII centuries revealed by contemporary evidence / A. Dolmetsch. – 2nd ed. – London, 1946. – 502 p.

Резюме

Стаття присвячена проблемі реконструкції старовинної музики з нотної колекції Розумовських, а також подіям сучасного мистецтва, де виконувалися твори з колекції. Це зібрання рукописів XVIII ст. зберігається в НБУ ім. В.Вернадського і нараховує майже 1700 музичних творів понад 200 європейських композиторів XVII-XVIII ст.

Ключові слова: нотна колекція Розумовських, XVII-XVIII ст., старовинна музика, автентичне мистецтво.

Summary

Yeliseyeva K. Musical collection of Razumovsky is in the process of cultural heritage of Ukraine

The article deals with the problem of reconstruction of ancient music from the musical collection of the famous Razumovsky Hetman kind that took exceptional place in Ukrainian culture as its patrons. This family, one of whom was Minister of Education, and the other - an outstanding diplomat empire, also greatly contributed to a creation and Russian culture.

Family Razumovsky had a powerful music library, palace, later transferred to one of the descendants of this – the Russian diplomat Andrei, who had good relations with YHaydnom, L. Beethoven and other famous artists of the era, in concert structure, which also had an opportunity to realize many outstanding musicians XVIII- XIX centuries.

The article also referred to the events of contemporary art, which performed musical pieces from this collection.

This collection of manuscripts of the eighteenth century. preserved today in the Music Department National Library. Vernadsky and employs more than 1,700 pieces of music 200 European composers of the seventeenth and eighteenth centuries. Its advantage is that it is stored note collection of various composers' schools: the old and classic Viennese School, as well as Italian, French, Prussian, English and others. European art schools.

The author analyzes the specific music during the XVIII-XIX centuries, reveals the general state of cultural practices in contemporary gentry-aristocratic culture has attempted analysis of existing musical gatherings, examines the causes and characterizes a number of thematic art journals discharged from abroad to meet the spiritual needs of local elite.

It is noted that under the influence of one of the members of this famous family, L. Beethoven made famous instrumentation H. Kalynovskoho Ukrainian songs «Rode Cossack beyond the Danube», which is now in the repertoire of many performers.

It created a musical catalogs A.Rozumovskyy own collection, by which made possible modern reconstruction of the above collection.

It is in the materials and articles about musical form using sample collections in modern performing practice their popularization by performing contemporary music ensemble composition «Collection Razumovsky» and 10 thematic programs confirm both the popularity of the band and the music collection costs.

We analyze personal collection of musical composition popularizers Razumovsky, their role in the promotion of Ukrainian culture. The role of intercultural contacts in today's conditions to support the popularization of this heritage; The essence of the first international concert cycles of popularization and of the collection, and works of Austrian, German, Italian and other composers whose work is widely represented in the sample folios and sheet music collection.

The author found a lot of trends, visible in the performance of this music - namely the need to transfer all musical manuscript material in printed or electronic format, which will allow it to promote and preserve for posterity. There are problems with the authenticity of musical performance as instruments characteristic of the above-mentioned period, in fact, no longer exists.

Among other things, the article notes, it and the understanding of contemporary music since last as numerous scientific treatises of the past period were written exclusively for contemporaries who were actually in the material period and many of the authors deliberately omynalosya not ozvuchualosya, hoping for awareness scientific or musical public. So blind transfer achievements of past eras in today raises many questions for the perception of any text information, including music, - said the author of the completion of their scientific research.

Thus, popularizing further collections will allow not only save Razumovsky collection, but also expand the boundaries of perception of cultural practices of past eras.

Key words: musical collection Razumovsky family, seventeenth and eighteenth centuries, old music, authentic art, classical era of national culture, music, serf chapel, art magazines, theme works, composers, intercultural contacts, information perception of past eras, reconstruction.

Аннотация

Елисеєва К.Ю. Нотная коллекция Розумовских в процессе возрождения культурного наследия Украины

Статья посвящена проблемам реконструкции старинной музыки из нотной коллекции Розумовских, а также событиям современного искусства, где исполнялись музыкальные произведения коллекции. Это собрание рукописей XVIII века хранится в Национальной библиотеке им. В. И. Вернадского в Киеве и включает около 1700 музыкальных произведений более чем 200 европейских композиторов XVII-XVIII веков.

Ключевые слова: нотная коллекция Розумовские; XVIII век; старинная музыка; аутентичное исполнительство.

Надійшла до редакції 10.11.2014 р.